

موضوع:

حقوق: ۳۴ (فقه و حقوق: ۲۶۱)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب: چاپ اول: ۲۲۴۱

مستلزل انتشار: چاپ اول و بار چاپ: ۶۱۹۲

دشتی، تقی، ۱۳۵۲ -

حقوق اقلیت‌های قومی / تقی دشتی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

۱۳۹۳

[۴۷۶] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۲۴۱) (فقه و حقوق: ۳۶۱، حقوق: ۳۴)

ISBN 978- 964 - 09 - 1592 - 9

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

Dr. Taghi Dashti. The Rights of Ethnic Minorities

ص. ع. به انگلیسی:

کتاب‌نامه: ص. [۴۳۹] - ۴۵۶: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. اقلیت‌ها - وضع حقوقی و قوانین - ایران. ۲. گروه‌های قومی - وضع حقوقی و قوانین - ایران. ۳. اقلیت‌ها - وضع حقوقی و قوانین. ۴. گروه‌های قومی - وضع حقوقی و قوانین. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب.

ب. عنوان.

۳۴۲ / ۵۵۰۸۷۳

KMH ۲۴۶۷ / ۷ د ۵

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۶۴۵۲۷۶

۱۳۹۳

حقوق اقلیت‌های قومی

دکتر تقی دشتی

بوستان
۱۳۹۳

حقوق اقلیت‌های قومی

- نویسنده: دکتر تقی دشتی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۳ • شمارگان: ۱۱۵۰ • بها: ۲۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائی)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵، نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
- ♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- ♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۸۹۵۶۹۲۲
- ♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
- ♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
- ♦ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۳۲۲۲۱۷۱۲
- ♦ فروشگاه کودک و نوجوان: قم، چهارراه شهدا، نیش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹
- ♦ پخش پکتا (پخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ انقلاب، بین ابوریحان و فلسطین، بین‌بست سروش، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۹۷۳۲۰۳

پست الکترونیک مؤسسه: E mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • چکیده عربی: خلیل العصامی • چکیده انگلیسی: رحیمی ناوری • فیا: مصطفی محفوظی • حروفنگار: فاطمه حیدری‌نژاد • اصلاحات حروفنگاری: منا جمیل‌پور • صفحه آرایی: احمد مؤمنی و حسین محمدی • نمونه‌خوانی: سیدرضا هدایتی • کنترل نمونه‌خوانی: محمدجوان مصطفوی • بازخوانی نهایی متن: بهمن ادهم‌نژاد • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • کارشناس طراحی و گرافیک و طراح جلد: مسعود نجابتی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده‌سازی: حمید رضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

رئیس مؤسسه
اسماعیل اسماعیلی

فهرست مطالب

مقدمه	۱۹
-------	----

بخش اول: مفهوم‌شناسی و سابقه موضوع

فصل اول: مفهوم‌شناسی و ارائه الگویی روش‌مند برای تعریف و تشخیص اقلیت	۳۳
گفتار اول: نکاتی در باب مقدمات مفهوم‌شناسی اقلیت	۳۳
بند اول: مفهوم هویت	۳۶
بند دوم: مفهوم گروه	۳۷
گفتار دوم: تعاریف مطرح موجود درباره اقلیت	۳۸
گفتار سوم: تعریف مردم بومی و رابطه آن با اقلیت‌ها	۴۱
گفتار چهارم: مفهوم اقلیت از دیدگاه نگارنده	۴۳
گفتار پنجم: شناسایی و تبیین شاخص‌ها	۴۵
فصل دوم: اقسام اقلیت‌ها	۵۱
گفتار اول: نظریات درباره نحوه طبقه‌بندی و تقسیم‌بندی اقلیت‌ها	۵۲
گفتار دوم: تقسیم‌بندی اقلیت‌ها براساس معیارهای بنیادین	۵۵
بند اول: گروه قومی	۵۷

- بند دوم: گروه ملی ۵۹
- بند سوم: گروه مذهبی ۶۱
- فصل سوم: مفهوم‌شناسی اقلیت قومی ۶۳
- گفتار اول: تعریف لغوی قوم، قومیت و مشتقات آن ۶۴
- گفتار دوم: اصطلاح قوم و گروه قومی در گذر زمان ۶۶
- گفتار سوم: تعاریف مربوط به قوم، گروه قومی و قومیت ۶۸
- گفتار چهارم: جمع‌بندی تعاریف و شناخت رویکردها در مورد تعریف قومیت ۷۴
- بند اول: تفکیک اول ۷۴
- بند دوم: تفکیک دوم ۷۷
۱. رویکرد مبتنی بر تمایزات ملموس و عینی (زبان، نژاد و پوشش) ۷۷
۲. رویکرد فرهنگ‌گرا و هویت‌محور ۸۰
۳. تعاریف مبتنی بر تلفیق دو رویکرد ۸۴
- گفتار پنجم: تبیین شاخص‌های تعیین میزان و شدت هویت و پیوند قومی یک گروه انسانی ۸۵
- گفتار ششم: درجات قوم‌گرایی ۸۸
- بند اول: قوم‌گرایی ۸۹
- بند دوم: قوم‌مداری یا قوم‌محوری ۸۹
- بند سوم: ناسیونالیسم قومی و تجزیه‌طلبی ۹۱
- بند چهارم: پاک‌سازی قومی ۹۲
- بند پنجم: رابطه قومیت و ملیت ۹۳
- بند ششم: تلفیق مفهوم اقلیت و قومیت و ارائه تعریفی از اقلیت قومی ۹۷
- فصل چهارم: تاریخچه حمایت از حقوق اقلیت‌های قومی در عرصه بین‌الملل ۹۸
- گفتار اول: نگاهی به تاریخچه حقوق اقلیت‌های قومی، قبل از قرن بیستم ۹۸

۱۰۱	گفتار دوم: تاریخچه حقوق اقلیت‌های قومی در قرن بیستم (تا پایان جنگ سرد)
۱۰۲	بند اول: حمایت از اقلیت‌های قومی در نظام جامعه ملل
	بند دوم: حمایت از اقلیت‌های قومی پس از تأسیس سازمان ملل متحد تا اتمام دوران
۱۰۴	جنگ سرد
۱۱۱	بند سوم: حقوق اقلیت‌های قومی در دوران بعد از جنگ سرد
۱۱۵	گفتار سوم: نظامات منطقه‌ای
۱۱۸	فصل پنجم: مروری بر حقوق اساسی اقلیت‌های قومی در برخی از کشورها (منتخب)
۱۱۸	گفتار اول: هندوستان
۱۲۳	گفتار دوم: افغانستان
۱۲۷	گفتار سوم: ایتالیا
۱۳۰	گفتار چهارم: اسپانیا
۱۳۴	نتیجه

بخش دوم: مبانی نظری و منابع حقوق اقلیت‌های قومی

۱۳۹	فصل اول: مبانی و ضرورت شناسایی حقوق اقلیت‌های قومی
۱۴۲	گفتار اول: دموکراسی و کثرت‌گرایی سیاسی و الزامات آن‌ها
۱۴۳	گفتار دوم: الزامات ناشی از نظریات نوین و برخی از اصول حقوق بشر
۱۴۳	بند اول: نظریه حقوقی مبتنی بر عدالت
۱۴۷	بند دوم: نظریه کرامت انسانی
۱۴۹	بند سوم: اصل برابری و عدم تبعیض
۱۵۲	گفتار سوم: حفظ امنیت و صلح و جلوگیری از واگرایی و رواج خشونت
۱۵۹	گفتار چهارم: حراست از میراث‌های فرهنگی ناملموس به ویژه زبان اقوام
۱۶۱	گفتار پنجم: الزام حقوقی، عرفی و اخلاقی برای رعایت حقوق اقلیت‌ها

- فصل دوم: سیاست‌ها و الگوهای تعامل دولت با اقلیت‌های قومی ۱۶۳
- گفتار اول: الگوی همانند سازی ۱۶۵
- بند اول: همانند سازی در بعد فرهنگی (فرهنگ براندازی) ۱۶۹
- بند دوم: همانند سازی در بعد نظامی (خشونت‌آمیز) ۱۷۰
۱. ژنوساید (نسل‌کشی) ۱۷۱
۲. جداسازی ۱۷۲
- بند سوم: همانند سازی در بعد ساختاری ۱۷۲
- گفتار دوم: الگوی تکثرگرایی ۱۷۳
- بند اول: تکثرگرایی فرهنگی ۱۷۶
- بند دوم: تکثرگرایی ساختاری ۱۷۶
- بند سوم: تکثرگرایی مساوات طلبانه ۱۷۷
- بند چهارم: تکثرگرایی نابرابر ۱۷۷
- گفتار سوم: الگوی مدرنیستی ۱۷۸
- گفتار چهارم: الگوی مارکسیستی ۱۷۹
- فصل سوم: نگاهی به حقوق اقلیت‌های قومی در اسلام ۱۸۳
- گفتار اول: به رسمیت شناختن قومیت‌ها و زبان‌ها ۱۸۵
- گفتار دوم: منع تفاخر و برتری طلبی قومی و زبانی ۱۸۷
- گفتار سوم: برابری قومی و عدم تبعیض بین اقوام ۱۸۸
- گفتار چهارم: منع تحقیر و توهین به اقلیت‌های قومی ۱۹۳
- گفتار پنجم: اهمیت و ارزش حب وطن در اسلام ۱۹۶
- گفتار پنجم: شخصیت قائل شدن برای اقوام و جوامع (هویت جمعی اقوام) ۱۹۶
- فصل چهارم: منابع حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق بشر جهانی ۱۹۹
- گفتار اول: اصل منع تبعیض در اسناد جهانی حقوق بشر ۱۹۹

۲۰۷	گفتار دوم: حق موجودیت و یا حق حیات جمعی در اسناد جهانی حقوق بشر
۲۰۹	گفتار سوم: حقوق فرهنگی اقلیت‌ها
۲۱۱	گفتار ویژه: حقوق زبانی
۲۱۳	بند اول: حق صحبت کردن به زبان مادری در روابط خصوصی بین اعضای گروه
۲۱۴	بند دوم: حق استفاده از زبان مادری در عرصه عمومی و نهادهای اداری
۲۱۴	۱. استفاده از زبان مادری در محاکم قضایی
۲۱۵	۲. استفاده از زبان مادری در مراجع اداری
۲۱۵	بند سوم: حق آموزش و یادگیری زبان مادری
۲۱۹	بند چهارم: حق برخورداری از رسانه به زبان مادری
۲۱۹	بند پنجم: حق حفظ و توسعه میراث فرهنگی گروه‌های اقلیت
۲۲۱	بند ششم: حق استفاده از نام‌های مناسب کودکان بر اساس فرهنگ گروه اقلیت
۲۲۲	بند هفتم: شناسایی حق اقامت اقلیت‌های قومی در محل زادگاه و سکونت خود
۲۲۴	گفتار چهارم: حق تعیین سرنوشت
۲۳۴	نتیجه بخش

بخش سوم: حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی

جمهوری اسلامی ایران

۲۳۷	مقدمه
۲۴۳	فصل اول: سیاست کلی نظام در مورد اقلیت‌های قومی
۲۴۳	گفتار اول: ملاحظات مهم در شکل‌گیری سیاست قومی نظام جمهوری اسلامی
۲۴۳	بند اول: فضای متفاوت انقلاب
۲۴۵	بند دوم: شرایط کشور در زمان تصویب قانون اساسی
۲۴۶	بند سوم: رویکرد شهروند محوری قانون اساسی

- بند چهارم: عنوان اقلیت قومی در قانون اساسی ۲۴۶
- گفتار دوم: تبیین سیاست‌های قومی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران ۲۴۷
- محورهایی از سیاست قومی جمهوری اسلامی ایران در مصوبات نهادهای فرهنگی کشور ۲۵۷
- فصل دوم: وضعیت حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۶۲
- مبحث اول: حقوق مدنی و سیاسی ۲۶۲
- گفتار اول: حقوق مدنی ۲۶۳
- بند اول: حق برابری با اکثریت و منع تبعیض ۲۶۳
- بند دوم: حق حیات یا موجودیت ۲۷۷
- بند سوم: حق حفظ ویژگی و هویت مستقل قومی و عدم یکسان سازی فرهنگی ۲۷۸
- بند چهارم: حق برخورداری از احترام و عدم توهین و تحقیر ۲۷۹
- گفتار دوم: حقوق سیاسی اقلیت‌های قومی ۲۸۲
- بند اول: حق تعیین سرنوشت و مشارکت در اداره امور کشور و محل ۲۸۲
- بند دوم: حق ایجاد تشکل قومی و زبانی ۲۹۳
- بند سوم: فقدان منع قانونی و یا وجود زمینه قانونی برای تصدی مناصب حکومتی از سوی قومیت‌ها ۲۹۴
- مبحث دوم: حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۲۹۵
- گفتار اول: حقوق اقتصادی ۲۹۶
- بند اول: عدم تبعیض منطقه‌ای ۲۹۶
- بند دوم: حق شغل ۳۰۰
- بند سوم: منع کار اجباری ۳۰۱
- گفتار دوم: حقوق اجتماعی ۳۰۲

بند اول: حق ایجاد تشکل‌ها و اتحادیه‌های صنفی و شغلی قومیتی.....	۳۰۲
بند دوم: بهداشت و درمان.....	۳۰۲
بند سوم: شناسایی حق اقامت اقلیت‌ها در محل زادگاه و سکونت خود.....	۳۰۳
گفتار سوم: حقوق فرهنگی اقلیت‌ها.....	۳۰۳
بند اول: حقوق زبانی.....	۳۰۶
۱. حق صحبت کردن به زبان مادری در روابط خصوصی بین اعضای گروه.....	۳۰۸
۲. حق استفاده از زبان مادری در عرصه عمومی، نهادهای اداری و محاکم قضایی.....	۳۰۸
۳. حق آموزش و یادگیری زبان مادری.....	۳۱۰
بند دوم: حق برخورداری از رسانه و مطبوعات به زبان مادری.....	۳۲۱
بند سوم: حق حفظ و توسعه میراث فرهنگی گروه‌های اقلیت.....	۳۲۴
بند چهارم: حق استفاده از نام‌های مناسب بر اساس فرهنگ گروه اقلیت.....	۳۲۶
بند پنجم: حق ایجاد تشکل‌های فرهنگی و آموزشی و زبانی.....	۳۲۸
فصل سوم: تکالیف و تعهدات دولت در قبال اقلیت‌های قومی بر اساس حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۳۳۱
گفتار اول: مباحث مقدماتی.....	۳۳۱
بند اول: تکلیف در قبال حق.....	۳۳۱
بند دوم: ماهیت تعهد دولت‌ها در برابر گروه‌های اقلیت (مستنبط از حقوق بین‌الملل).....	۳۳۲
گفتار دوم: تعهدات و تکالیف سلبی دولت.....	۳۳۵
بند اول: عدم تبعیض و تمایز بین افراد و مناطق مختلف کشور از هر قوم و قبیله.....	۳۳۵
اول: مفاد اصل ۱۹.....	۳۳۶

- دوم: منع تبعیض منطقه‌ای از سوی دولت ۳۳۸
- سوم: مفاد قانون مجازات تبلیغ تبعیض نژادی ۳۳۸
- چهارم: مفاد کنوانسیون منع تبعیض نژادی ۳۳۹
- گفتار دوم: عدم نقض حقوق، ایجاد محدودیت و جلوگیری از آزادی‌های مشروع اقلیت‌های قومی ۳۴۱
- گفتار سوم: تعهدات و تکالیف ایجابی دولت ۳۴۱
- بند اول: تلاش برای ایجاد و برقراری تساوی حقوق، امکانات و فرصت‌ها در زمینه‌های مختلف ۳۴۱
- بند دوم: ایجاد زمینه‌ها و بسترهای لازم برای اجرای حقوق اقلیت‌های قومی (به ویژه اصل ۱۵) ۳۴۳
- اول: حقوق زبانی ۳۴۳
- دوم: حفظ و توسعه میراث فرهنگی گروه‌های اقلیت قومی ۳۴۸
- بند سوم: برخورد و مقابله با تضييع حقوق اقلیت‌های قومی توسط دیگران ۳۵۱
- مانند جلوگیری از توهین و تحقیر ۳۵۱
- نتیجه بخش ۳۵۲

بخش چهارم: محدوده و چهارچوب حقوق اساسی اقلیت‌های قومی

جمهوری اسلامی ایران

- فصل اول: مباحث مقدماتی ۳۵۷
- گفتار اول: بحثی درباره مبنای حقوقی تحدید حقوق و آزادی‌ها ۳۵۷
- گفتار دوم: مروری بر بحران‌های قومی کشور ۳۶۴
- گفتار سوم: اهمیت و ضرورت تحدید حقوق و آزادی‌های اقلیت‌های قومی ۳۶۹
- فصل دوم: وحدت و همبستگی ملی ۳۷۲

گفتار اول: مفهوم و اهمیت وحدت و همبستگی ملی.....	۳۷۲
گفتار دوم: چهارچوب وحدت و همبستگی ملی در حقوق اساسی ایران.....	۳۷۵
فصل سوم: امنیت ملی.....	۳۹۱
گفتار اول: مفهوم شناسی امنیت و امنیت ملی.....	۳۹۱
بند اول: مفهوم امنیت.....	۳۹۱
بند دوم: مفهوم امنیت ملی.....	۳۹۵
گفتار دوم: پتانسیل تهدید اقوام علیه امنیت ملی کشور.....	۴۰۰
بند اول: مرزنشینی.....	۴۰۰
بند دوم: دخالت و نقش قدرت‌های بزرگ در بهره‌برداری از حربه قومیت.....	۴۰۱
بند سوم: جهانی سازی و تضعیف حکومت‌های مرکزی.....	۴۰۵
بند چهارم: موازی بودن شکاف قومی با شکاف‌های مذهبی (شکاف متراکم).....	۴۰۶
گفتار سوم: امنیت ملی در حقوق اساسی ایران.....	۴۰۶
فصل چهارم: تمامیت ارضی کشور و منع تجزیه طلبی.....	۴۱۰
گفتار اول: اهمیت تمامیت ارضی و آسیب‌های آن.....	۴۱۰
گفتار دوم: مخالفت با تجزیه طلبی در اسناد بین‌المللی و رویه دولت‌ها.....	۴۱۸
گفتار سوم: حق تعیین سرنوشت (تجزیه طلبی) و معنای واژه خلق.....	۴۲۰
گفتار چهارم: حدود حق تعیین سرنوشت (جدایی از کشور فعلی).....	۴۲۲
گفتار پنجم: بررسی تمامیت ارضی و حق تعیین سرنوشت اقلیت‌های قومی در قانون اساسی ایران.....	۴۲۴
فصل پنجم: استقلال کشور.....	۴۲۷
نتیجه بخش.....	۴۳۰
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری (پاسخ به سؤال‌ها و اثبات فرضیه‌ها).....	۴۳۱

۴۳۹	کتاب‌نامه
۴۳۹	الف) منابع فارسی
۴۳۹	۱. کتاب‌های فارسی
۴۴۵	۲. مقالات
۴۴۷	۳. جزوات و بولتن‌ها
۴۴۸	۴. پایان‌نامه‌ها
۴۴۸	۵. قوانین و مقررات
۴۵۱	۶. نرم افزارهای رایانه‌ای
۴۵۱	ب) منابع عربی
۴۵۲	ج) منابع انگلیسی
۴۵۷	نمایه
۴۵۹	آیات
۴۶۰	روایات
۴۶۱	اعلام

مقدمه

حقوق اقلیت‌ها از جمله موضوعات منازعه برانگیزی است که امروزه بین دولت‌ها با یکدیگر و اقلیت‌ها با دولت مرکزی به شدت در دستور کار است. سازمان‌های بین‌المللی متعددی نیز پی‌گیر و مسئول موضوع هستند.^۱ اختلاف در مورد حقوق اقلیت‌های قومی (یا اقوام مختلف موجود در یک واحد سرزمینی) امری نیست که فقط به کشور ایران منحصر باشد بلکه بسیاری از کشورهای جهان با این پدیده مواجه می‌باشند. در واقع مسئله اقلیت‌های قومی و ملی از اوایل سده بیستم و به ویژه پس از جنگ جهانی اول، در سطح بین‌المللی مطرح شد و به اوج خود رسید. پس از فروپاشی امپراتوری‌های بزرگ آلمان، اتریش، مجارستان و عثمانی، کشورهای جدیدی ایجاد شدند که در آن‌ها اقلیت‌های گوناگونی سکونت داشتند. در همین زمان بود که قدرت‌های اروپایی مداخله خود را در مناطقی مانند بالکان، سرزمین‌های عربی امپراتوری عثمانی و نیز مناطق ارمنی نشین و کردنشین آسیای صغیر و ایران افزایش دادند و به اقلیت‌سازی پرداختند. وقوع جنگ جهانی دوم نیز به بهانه حفظ حقوق اقلیت‌های آلمانی ساکن کشورهای اروپایی بود.^۲ در قرن بیستم نیز مسائلی

۱. پاتریک ترنبری، حقوق اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل، مترجمان شمشادی و آقایی، ص ۹.

۲. محمد رضا خوبروی پاک، اقلیت‌ها، تهران، ص ۴.

چون افزایش آگاهی اقلیت‌ها به ویژگی‌ها و به فرودستی‌شان، بی‌ثباتی دولت‌های ملی و فروریزی دولت‌های فدرال و نیز مداخله بیگانگان در امور اقلیت‌های کشورهای دیگر و سرایت بحران‌های قومی به نقاط مختلف رخ داد. «شاید به همین دلیل بوده است که بعضی از صاحب‌نظران، سده بیستم را «سده اقلیت‌ها» نامیده بودند.^۱ در قرن بیست و یکم نیز این روند وجود دارد و حوادث و بحران‌های ناشی از خواست اقلیت‌ها و گروه‌های قومی چنان رواج یافته است که می‌توان پیش‌بینی کرد که سده بیست و یکم، سده رستاخیز اقوام باشد.^۲ پس به نظر می‌رسد پرداختن به حقوق اقلیت‌های قومی نه تنها در ایران بلکه در سطح جهانی از ضروریات است.

کشور ایران از دیرباز یک کشور چند قومی است و همه اقوام در تعامل با یکدیگر و در حوزه تمدنی ایران زمین زندگی کرده‌اند. در دهه‌های اخیر بحث قومیت و حقوق اقوام چالش‌هایی را در عرصه سیاسی کشور پدید آورده و نیاز به تدبیر و مدیریت این قضیه را ملموس کرده است.

مجموعه رویدادها و تنش‌های قومی در کشور در سال‌های اخیر، از قبیل: تحرکات روزافزون قوم گرایانه در سطح کشور، حوادث خرداد ۱۳۸۵ شهرهای آذری نشین در اعتراض به کاریکاتور روزنامه ایران، حوادث خونین استان‌های خوزستان و سیستان و بلوچستان، تشدید تحرکات گروه‌های کردی به دنبال خودمختاری کردستان عراق، نشان می‌دهد که در شرایط حاضر گرایش به هویت محلی و قومی در ایران در حال افزایش است.^۳

1. Sergre moscovici: 1979: p9.

2. Gaspar biro: 1993: p 172.

۳. به طور کلی چند عامل موجب بروز چالش جدی در رابطه بین حکومت و اقوام در ایران شده است که به اهم آنها اشاره می‌شود:

الف) تعدد و تنوع اقوام؛

در حقوق اساسی ایران مقررات، حقوق و محدودیت‌هایی برای اقلیت‌های قومی در نظر گرفته شده است. شناخت دقیق این حقوق و محدودیت‌ها می‌تواند به روشن شدن فضای پاسخ‌گویی به مطالبات قومی کمک نماید. از طرف دیگر برخی افراط و تفریط‌ها در خصوص مطالبات قومی و مبهم بودن این مطالبات به امنیتی شدن فضای بحث منجر شده و آن را به تهدیدی برای کلیت و امنیت کشور مبدل ساخته است. این تحقیق درصدد روشن نمودن حقوق و محدودیت‌های اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی ایران می‌باشد.

مشخص شدن حقوق اساسی اقلیت‌های قومی این نفع را دارد که فعالان و علاقه‌مندان به مسائل قومی (البته غیر مغرضین) سره را از ناسره تشخیص داده و محدوده حقوق و آزادی‌های خود را تشخیص خواهند داد. این تشخیص می‌تواند باعث شود که گروه‌های قومی فعال در چهارچوب قانون اساسی، از دست زدن به اقدامات مغایر با قانون اساسی پرهیز کرده و در محدوده حقوق مقرر در این قانون

→ ب) ترکیب قومیت با تفاوت مذهبی در برخی از نقاط ایران؛

ج) موقعیت جغرافیایی استقرار اقوام و قرار داشتن آن‌ها در حاشیه مرزها؛

در یک نگاه دقیق متوجه می‌شویم که در کشور ایران:

۱. اقلیت آذری ایران در کنار مرز جمهوری آذربایجان و ترکیه قرار دارد.

۲. اقلیت کُرد در جوار مرز کردستان عراق و کردستان ترکیه قرار گرفته است.

۳. اقلیت عرب خوزستان و بوشهر و... با کشورهای عرب همسایه است.

۴. اقلیت بلوچ در همسایگی بلوچستان پاکستان می‌باشد.

۵. ترکمن‌ها نیز با کشور ترکمنستان همسایه‌اند.

د) وجود جمعیتی از هم‌تباران خونی و فرهنگی اقوام در آن سوی مرز؛

ه) مشکلات اقتصادی، عقب ماندگی‌ها و احساس محرومیت نسبی در مناطق قومی؛

و) تبعات ناشی از تحقیر و توهین به اقوام و ایجاد تصور برتری طلبی فارس‌ها در اذهان اقوام؛

ز) عدم تبیین دقیق و اجرای کامل حقوق اساسی اقلیت‌های قومی توسط حکومت و بروز سوء تفاهم در اقوام مبنی بر عمدی بودن نارسایی‌های موجود؛ عدم تبیین حقوق اساسی اقلیت‌های قومی در ایران، باعث سوء برداشت و افزون‌خواهی اقلیت‌ها و کوتاهی دولت‌ها در این مورد شده است.

فعالیت نمایند. از طرف دیگر با تبیین این حقوق و اجرای آن توسط دولت، مقداری از خواسته‌های فعالان قوم‌گرا تأمین شده و آن‌ها از دامنه فعالیت‌های ساختارشکنانه و مغایر با امنیت ملی خود خواهد کاست.

نتیجه این‌که اگر حقوق اقوام در چهارچوب قانون اساسی تبیین شود و ریشه این حقوق در اسلام و متون حقوق بشری مشخص گردد، هم اقوام و هم دولت را به مسیر صحیح رهنمون خواهد کرد و از افراط و تفریط جلوگیری خواهد نمود. پیامد این مسیر صحیح، کاهش شقاق قومی و فرهنگی و تقویت همبستگی ملی خواهد بود. چنان‌که طبق تأکید برخی از محققان قومی، «یکی از زمینه‌های پدید آورنده قضیه سال‌های ۱۳۲۴ و ۱۳۲۵ ایران (غائله پیشه‌وری و خودمختاری آذربایجان) نادیده انگاشتن قانون اساسی مشروطه و عدم اجرای اصل انجمن‌های ایالتی و ولایتی بود.»^۱ اگرچه نمی‌توان نقش تحریک بیگانگان به ویژه دولت وقت شوروی را در این وقایع نادیده گرفت.

با توجه به این‌که تکثر فرهنگی، زبانی، دینی، مذهبی و قومی از ویژگی‌های بارز جامعه ایران محسوب می‌شود و به درستی در قانون اساسی ایران مورد تأکید قرار گرفته است،^۲ این تنوع و تکثر، مدیریت ویژه‌ای را طلب می‌کند که با جوامع یکسان و کم تنوع متفاوت است. به رغم سازوکارها و راه کارهایی که قانون اساسی در این مورد ترسیم نموده است، در مدیریت این پدیده در جمهوری اسلامی ایران به ویژه در عرصه قومیت‌ها موفقیت کامل به دست نیامده است و مسائل قومی موجود در کشور گواه این ادعاست.^۳ از یک سو حاکمیت، دغدغه دار نوع برخورد با اقلیت‌ها، خطر

۱. محمدرضا خوبروی پاک، اقلیت‌ها، ص ۶.

۲. اصول پانزدهم، نوزدهم، بیست و ششم و چهل و هشتم.

۳. واقعیت این است که کشور ایران یک کشور چند قومی است و با چالش در مورد حقوق اقوام مواجه بوده است. در دهه حاضر رویکرد نوینی به مسئله اقوام اقلیت‌های قومی در ایران دیده می‌شود و نخبگان، فعالان قومی، شخصیت‌های سیاسی مناطق قومی و شمار قابل توجهی از جوانان در نواحی مختلف گرایش فزاینده‌ای

مطالبات قومی، دسیسه‌ها و سوء استفاده دشمنان از این وضعیت و نگران آلت دست قرار گرفتن گروه‌های قومی است و بیش از هر چیز به حفظ تمامیت ارضی، استقلال و حاکمیت کشور می‌اندیشد. از سوی دیگر اقوام و گروه‌های موجود در فضای جدیدی که ایجاد شده است، خواهان حقوق و آزادی‌های بیشتری بوده و به دنبال شناسایی حقوق اساسی خود می‌باشند. از بُعد سوم نیز سازمان‌های سیاسی و مدنی بین‌المللی با تبلیغات گسترده خود به دنبال احیای حقوق بشر به ویژه حقوق اقلیت‌ها در کشورها می‌باشند.^۱

یکی از دلایل این عدم توفیق، به عدم تبیین کامل، صحیح و همه‌جانبه اصول مربوط به اقلیت‌های قومی در قانون اساسی برمی‌گردد. به عنوان مثال در اثرا بهام‌های موجود در اصل پانزدهم، حقوق اقوام در خصوص زبان مادری‌شان و تکالیف دولت در این مورد مشخص نشده است. هم چنین ابهام‌ها و اختلاف‌های قابل توجهی در محدوده حق زبان مادری اقلیت‌ها به وجود آمده است. این امر به افراط و تفریط‌هایی از طرف اقوام و دولت‌مردان منجر شده است. یا این‌که نگاه تک بعدی به اصل نوزدهم و تأکید بر تساوی و عدم تبعیض و عدم امتیاز یک قوم بر اقوام دیگر به مستمسکی برای زیر سؤال بردن ملی شدن زبان فارسی تبدیل گردیده و به طرح مطالبات قومی دامن زده است. در صورتی که تبیین دقیق رابطه بین اصل نوزدهم و پانزدهم و رابطه این دو با اصل نهم می‌تواند راهکارها و افق‌های مؤثر و نوینی پیش روی ما بگذارد. سؤال‌های متعدد دیگری در این زمینه وجود دارند که باید به آن‌ها پاسخ داده شود.

به عبارت بهتر در این تحقیق از منظر حقوق عمومی باید به سؤال‌های زیر پاسخ داده شود:
اولاً: با مدنظر قراردادن نسل‌های اول و دوم حقوق بشر (حقوق مدنی و سیاسی،

→ نسبت به ویژگی‌های قومی خودشان نشان می‌دهند. مجموعه رویدادها و تنش‌های قومی در کشور در سال‌های اخیر از قبیل تحرکات روزافزون قوم‌گرایانه در سطح کشور، حوادث خرداد ۱۳۸۵ شهرهای آذری‌نشین در اعتراض به کاریکاتور روزنامه ایران، حوادث خونین استان‌های کردستان، خوزستان و سیستان و بلوچستان نشان می‌دهد که در شرایط حاضر گرایش به هویت محلی و قومی در ایران در حال فزونی است.

۱. پاتریک ترنبری، حقوق اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل، مترجمان شمشادی و آقایی، ص ۹ و ۱۰.

حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، اقوام ایرانی دارای چه حقوقی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران هستند؟

ثانیاً: با توجه به این‌که قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین منبع حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، از اسلام متأثر است و طبق اصل چهارم قانون اساسی، همه قوانین و مقررات باید در چهارچوب اسلام باشند، دانستن نظر اسلام در مورد اقوام می‌تواند روشنگر برخی از جهات مبهم قضیه باشد. لذا باید بررسی شود که نظر اسلام در زمینه حقوق اقوام چیست؟

ثالثاً: با عنایت به این‌که جمهوری اسلامی ایران بسیاری از مقررات و معاهدات حقوق بشری را پذیرفته است، علی‌القاعده فهم تعارض، تباین و یا سازگاری حقوق اساسی با موازین بین‌المللی حقوق بشر در ساحت حقوق اقوام، امری ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین تحقیق حاضر باید به بررسی پاسخ این سؤال که حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق بین‌الملل کدامند، به صورت اجمالی مبادرت کند.

رابعاً: باید مشخص شود که محدوده و مرز حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران تا کجاست؟

خامساً: وظیفه و تکلیف دولت در قبال تأمین این حقوق کدامند؟ آیا براساس اصول قانون اساسی، دولت مکلف به تأمین حقوق اقوام شده است؟ یا نه، فقط در حد ایجاد زمینه و شرایط لازم وظیفه دارد؟ یا این‌که اگر صرفاً ممانعتی در برابر فعالیت‌ها و تلاش اقوام برای رسیدن به وضعیت مطلوبشان ایجاد نکند کافی است و هیچ تکلیفی بر عهده ندارد؟

پس به طور معین سؤال‌های زیر در این رابطه قابل استخراج می‌باشند:

۱. در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران چه حقوقی برای اقلیت‌های قومی

در نظر گرفته شده است؟

۲. محدوده و چهارچوب حقوق اقلیت‌های قومی، در حقوق اساسی جمهوری

اسلامی ایران کدامند؟

۳. براساس حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تعهدات دولت جمهوری اسلامی ایران نسبت به اقلیت‌های قومی چیست؟

۴. آیا حقوق اقلیت‌های قومی و محدودیت‌های آن در حقوق اساسی ایران با اسلام و حقوق بشر سازگاری دارد یا خیر؟

فرضیات تحقیق نیز در پاسخ به سؤال‌های مذکور طراحی شده و محقق معتقد است:

۱. در حقوق اساسی ایران، حقوق مناسب و کافی برای موجودیت و فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی اقلیت‌های قومی وجود دارد. البته این حقوق در چهارچوب امنیت، وحدت و تمامیت ارضی کشور قرار دارند. این فرضیه در مقابل نظریاتی مطرح می‌شود که معتقدند؛ در حقوق اساسی، به ویژه قانون اساسی ایران، حقوق کافی برای اقلیت‌های قومی پیش بینی نشده است.

۲. تکالیف دولت (به معنای عام) در خصوص اقلیت‌های قومی، حفظ هویت قومی در کنار هویت ملی، عدم تبعیض و برقراری تساوی حقوق در زمینه‌های مختلف می‌باشد.

۳. حقوق اقلیت‌های قومی و محدودیت‌های آن در حقوق اساسی ایران، با اسلام و نظام حقوق بشر سازگاری دارد.

در بحث پیشینه تحقیق، اثر علمی و آکادمیک منسجمی رؤیت نشد. البته کارهای پراکنده‌ای توسط برخی از مراکز پژوهشی از جمله مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، موسسه مطالعات ملی و پژوهشکده مطالعات راهبردی صورت گرفته است ولی بیشتر این مطالعات سمت و سوی سیاسی-اجتماعی دارد تا حقوقی. البته برخی از پژوهش‌های آکادمیک و حقوقی در زمینه اقلیت‌ها صورت گرفته‌اند، اما عمدتاً به بحث اقلیت‌های دینی پرداخته‌اند.

و یک پایان نامه نیز در مورد حقوق اقلیت‌های قومی در نظام حقوق بشر می‌باشد که بدان‌ها اشاره می‌شود:

۱. جایگاه حقوق قومیت‌ها در قانون اساسی مشروطه و قانون اساسی جمهوری

اسلامی و پیامدهای سیاسی آن

جعفری، کرم کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران، استاد راهنما عباس سلطانلو؛ استاد مشاور بابک نادرپور. هدف این پژوهش بررسی مسائل قومی در ایران و پیدا کردن راه کار اساسی و قابل اعتماد در جهت تقویت وحدت ملی، حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور است. ابزار اندازه گیری: مطالعه قوانین اساسی ایران و تطبیق آن با مطالبات جمعیت مناطق قومی و جنبش‌های قومی شکل گرفته در طول هشتاد سال گذشته می‌باشد نتیجه کلی اخذ شده عبارت است از: باید اصول معوقه قانون اساسی در ارتباط با حقوق اقوام به اجرا گذاشته شود، تا حد امکان تبعیض‌های اعمال شده نسبت به مناطق قومی را در کشور از بین برده و مساوات نسبی برقرار شود و نسبت به جبران عقب‌ماندگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق قومی اقدام شود.

این تحقیق صرفاً حقوق اقلیت‌های قومی را بدون در نظر گرفتن محدودیت‌ها به صورت ساختاری و از منظر علوم سیاسی مورد بررسی قرار داده است و نگاهی تطبیقی به اسلام و حقوق بین الملل نداشته است. نگاه پیامد محور نیز از دیگر مشخصه‌های این تحقیق بوده است. از طرف دیگر در مورد حقوق اقلیت‌های قومی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بسیار خلاصه و مختصر (حدود ۱۰ صفحه) بررسی داشته است که عمدتاً سیاسی است تا حقوقی.

۲. پایان نامه مبانی حقوق اقلیت‌های دینی در قانون اساسی جمهوری اسلامی

ایران/افشین پیامنی؛ به راهنمایی: محمدهادی صادقی؛ دانشگاه شیراز، ۱۳۸۵. (که در مورد حقوق اقلیت‌های قومی نیست.)

۳. کتاب حقوق اقلیت‌ها. نوشته آیه‌الله عمید زنجانی.

۴. کتاب حمایت از حقوق اقلیت‌ها در نظام حقوق بشر، ستار عزیزی.

۵. برخی مقالات در مورد حقوق اقلیت‌ها نیز وجود دارند که جامع و مانع نیستند.

نتیجه بررسی‌های صورت گرفته در این زمینه نشان داد:

اولاً: در مورد حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران پژوهش جامع، علمی و آکادمیک بسیار محدود و در مواردی ناقص و ناکافی می‌باشد. اکثر آثار موجود در این زمینه به وسیله قوم‌گرایان به رشته تحریر درآمده است که عموماً سوگیرانه می‌باشند.

ثانیاً: تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته است، از منظر حقوق عمومی به این قضیه نپرداخته و کمتر همه جانبه بوده‌اند. یکی از ویژگی‌های نگرش مبتنی بر حقوق عمومی، توجه توأمان به قدرت حکومتی و حقوق مردمی و ایجاد تعادل بین این دو می‌باشد. هم‌چنین حقوق عمومی در تحلیل قضایا به مباحث ریشه‌ای از جمله جامعه‌شناسی، سیاست و مباحث فلسفی مرتبط با آن‌ها توجه می‌نماید. این جامعیت در تحقیقات صورت گرفته در این زمینه وجود ندارد.

ثالثاً: توجه همزمان به حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی ایران و ریشه‌های اسلامی آن و با نگاه بر موازین بین‌المللی حقوق بشر، در هیچ کدام از تحقیقات صورت گرفته مشاهده نمی‌شود. این اثر می‌تواند جمیع جهات حقوق اقلیت‌های قومی را در نظر گرفته و سعی در فیصله دادن به اختلاف‌های فکری موجود در این زمینه نماید.

نوع تحقیق نظری است و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات، مطالعات کتاب‌خانه‌ای است.

هدف علمی از انجام این تحقیق در وهله اول، رفع ابهام در مورد حقوق اقلیت‌های قومی و چارچوب و محدوده آن به صورت دقیق و مبتنی بر حقوق اساسی ایران و نشان دادن سازگاری یا عدم سازگاری آن‌ها با اسلام و حقوق بشر بوده و در وهله دوم، روشن شدن تکالیف دولت در قبال اقلیت‌های قومی می‌باشد. هدف کاربردی این تحقیق نیز جلوگیری از اجحاف به اقلیت‌های قومی به دلیل عدم رعایت حقوق کامل آن‌ها از یک طرف و ممانعت از سوء استفاده اقلیت‌های قومی از مبهم بودن حقوقشان و پرهیز از خدشه به امنیت و منافع ملی از طرف دیگر می‌باشد. برای بررسی موضوع، در وهله اول به مفهوم شناسی مبادرت شد تا ابهامی در

برداشت از این مفاهیم وجود نداشته باشد. سپس به مبانی نظری و بیان منابع حقوق اقلیت‌های قومی پرداخته شد. بعد از چیدن پایه‌های نظری، تشریح حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران میسر شد. بدیهی است که در قبال حق‌ها، باید تکالیف طرف مقابل یعنی دولت نیز بیان شود. لذا یکی از فصول همین بخش به این امر اختصاص یافت. اما باید تصریح کرد که حقوق اقلیت‌های قومی، یله و رها نیست بلکه دارای چهارچوب و محدودیت‌هایی است که در بخش چهارم بررسی شده‌اند. در نهایت نیز بررسی و اثبات فرضیات و نتیجه‌گیری بیان شده است. در بحث چهارچوب نظری باید گفت: در خصوص تأمین حقوق اقوام ایرانی سه رویکرد و گفتمان قابل شناسایی است:

الف) رویکرد اول ملیت محور (ناسیونالیست) است. طرفداران این رویکرد معتقدند که یک‌پارچگی کشور مستلزم وحدت فرهنگی است و فرجام تأمین خواسته اقوام، چندپارچگی و شقاق فرهنگی و بستر ساز خدشه‌دار شدن تمامیت ارضی در بلند مدت است. این گفتمان در دوران پهلوی اوج گرفت و مفهومی خاص از هویت ملی به عنوان ایدئولوژی رسمی دستگاه پادشاهی ساخته و پرداخته و تبلیغ شد. نظریه پردازان این تفکر چنان به افراط گراییدند که سخن از نژاد پاک آریایی راندند و بر زبان و ادب پارسی به عنوان تنها ستون فرهنگ ایرانی تأکید ورزیدند.^۱ (افرادی مانند کسروی، سیدحسن تقی‌زاده و...). البته در حال حاضر نیز پان ایرانیست‌ها فعال بوده و به این ایده وفادار هستند.

ب) رویکرد دوم قومیت محور است. در این گفتمان تکیه بر قوم خاص در مقابل کلیت ایران و مطرح کردن ایران به عنوان کثیر الملّه رایج است. در این رویکرد خودمختاری اقوام ایرانی مورد نظر بوده و القانات و تبلیغات ضد فارس به کرات دیده می‌شود. اینک به نظر می‌رسد طیف گسترده‌ای از فعالان قومی اعم از مارکسیست و مسلمان در استان‌های کردستان، آذربایجان شرقی و غربی و اردبیل، زنجان، خوزستان، بلوچستان، گیلان، تهران و... شکل

۱. رک: محمود افشار، مسأله ناسیونالیسم و وحدت ایران، مجله آینده، تهران، ۱۳۰۵، ص ۵۶-۶۷.

گرفته است. نخبگان قومی مورد بحث می‌گویند: به رسمیت شناختن اقوام و مدلول اصل نوزدهم قانون اساسی مبنی بر حقوق مساوی همه اقوام، مقتضی برخورداری زبان‌های قومی از حقوق یکسان با زبان فارسی است. در نگاه این عده زبان فارسی نیز متعلق به یک قوم است و امتیازات این زبان خالی از وجه است و نباید نسبت به سایر زبان‌های قومی (مثلاً نسبت به ترکی آذری) از امتیازهای ویژه‌ای برخوردار باشد.^۱

ج) رویکرد سوم رویکرد متعادل و گفت‌وگویت ایرانی - اسلامی است. در گفت‌وگویت ایرانی - اسلامی، ملت براساس فرهنگ مشترک تعریف می‌گردد و اساس ملیت، فرهنگ مشترک تلقی می‌شود و از این رو در رابطه‌ای تنگاتنگ با دین و آیین قرار دارد.^۲ در این گفت‌وگویت انواع پان‌ها مانند پان ایرانیسم، پان ترکیسم، پان عربیسم و... گرایش به افتخارات موهوم، عامل تفرقه و ساخته و پرداخته استعمار تلقی می‌شود.^۳ رهیافت مذکور تنوع زبانی، نژادی، قومی و قبیله‌ای را از آیات الهی تلقی می‌کند.^۴ لیکن هرگونه تمسک به نژاد، زبان، قوم و قبیله را از نظر اسلام مردود می‌شمارد. در این نگاه هیچ زبانی بر زبان‌های دیگر برتری ندارد و اقوام، مذاهب، ادیان و فرق معتبر در برگزاری مراسم دینی و مذهبی خویش آزادند. زبان عربی به عنوان زبان دین اسلام محترم است و نه به عنوان زبان قوم عرب و زبان و ادب فارسی از آن جهت که زبان دوم اسلامی و زبان همه ملت محسوب می‌گردد و با آموزه‌های اسلامی آمیخته است، عاملی در جهت برقراری ارتباط، تعامل و تعاون تمام ملت ایران تلقی می‌شود و زبان قوم خاصی به شمار نمی‌رود.^۵

۱. برای مطالعه بیشتر به نشریات محلی قوم‌گرا و بیانیه‌های گروه‌های قومی به ویژه گام‌وح، گایپ و داب در آذربایجان و دموکرات و پژاک در کردستان و «حرکت النضال» در اهواز مراجعه شود.

۲. برای مطالعه بیشتر در این باره می‌توان به منابع زیر رجوع کرد: مرتضی مطهری، خدمات متقابل ایران و اسلام، تهران انتشارات صدرا، ۱۳۷۴ و سیدعلی خامنه‌ای، حدیث ولایت، جلد چهارم، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶.

۳. مرتضی مطهری، همان، ص ۵۰.

۴. حجرات، آیه ۱۳ و روم، آیه ۲۲.

۵. مرتضی مطهری، درس‌هایی از قرآن کریم، ص ۱۸.

نظر می‌رسد این رویکرد با الگوی تکثرگرایی مساوات طلبانه که مدنظر حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران است، مطابق باشد که در جای خود بحث خواهد شد.

انگیزه پرداختن به این موضوع آن بود که تنظیم حقوق و آزادی‌های مربوط به اقلیت‌های قومی با وحدت و امنیت ملی و هم چنین تمامیت ارضی کشور، دغدغه‌ای است که هر فرد دلسوز میهن و هر محقق بی‌طرفی آن را در سر دارد و به دنبال تبیین حقوقی است که این اقلیت‌های قومی در چارچوب حقوق اساسی کشور دارا هستند. نتیجه‌ای که از این تبیین می‌توان گرفت این است که، از یک طرف از تعدی ناخواسته به حقوق اقوام جلوگیری می‌گردد و از سوی دیگر مانع تجاوز احتمالی برخی از قوم‌گرایان به امنیت ملی می‌شود. نگاه این تحقیق دوسویه است و سعی می‌کند از مسیر عدالت و انصاف و حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران خارج نشود.

بهره‌گیری از ده‌ها عنوان کتاب، مقاله، بولتن و... به مفهوم دقیق آن، بهره‌گیری از نظریات اساتید و کارشناسان حقوقی و سیاسی و استفاده از تجارب و سوابق نگارنده در پژوهش‌های قومی از ویژگی‌های بارز این اثر بوده است.

در آخر، وظیفه می‌دانم از مساعدت‌های علمی جناب حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر ارسطا و جناب آقای دکتر قربان‌نیا کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم. گفتنی است که این اثر درصدد تبیین حقوق اقلیت‌های قومی در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران است و حقوق خارج از این چهارچوب را برای اقلیت‌های قومی در ایران، قابل پذیرش نمی‌داند. لذا هر گونه بهره‌گیری خارج از چهارچوب امنیت ملی، وحدت ملی و تمامیت ارضی کشور، از مطالب علمی و حقوقی بحث شده در این پژوهش مورد تأیید نویسنده نیست. بدیهی است که خواسته‌های قومی نباید در تعارض با هویت ملی و کیان جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

قم - تقی دشتی